

L'ESGLÉSIA PARTICULAR EN L'ORDENAMENT CANÒNIC

Lluís MARTÍNEZ I SISTACH

Les dades teològiques sobre l'Església particular són absolutament necessàries per a establir l'expressió jurídica d'aquesta realitat eclesial. Pau VI afirmà que «avui és impossible realitzar l'estudi del dret canònic sense una formació teològica seriosa»¹.

Legrand i molts altres teòlegs subratllen que el Concili Vaticà II ha representat per a la teologia de l'Església particular una important reorientació, si bé no n'ofereix un tractament sistemàtic i global².

El n. 23 de la *Lumen gentium* afirma que l'Església catòlica una i única existeix *en i a partir* de les Esglésies particulars. Aquest és potser l'aspecte més cabdal de la teologia conciliar sobre l'Església particular³. L'expressió *en i a partir* («in quibus et ex quibus») conté dos elements que són igualment importants i essencials. Si només s'afirmés el primer, portaria a disgregar l'Església catòlica en Esglésies particulars, com si aquestes fossin completament autònomes. Però si només s'afirmés el segon, es reduiria l'Església particular a nivell d'una simple part o circumscripció administrativa de l'Església universal.

Legrand afirma que l'articulació entre Esglésies particulars i Església universal que presenta aquest text conciliar significa una reorientació molt important en relació a l'eclesiologia dominant en el temps immediat a la convocatòria del

1. Discurs de 17 de setembre de 1973.

2. Cf. *La réalisation de l'Église en un lieu*, dins *Initiation à la pratique de la Théologie*, tom. III, Paris 1983, p. 155. E. CANNE, *L'Église locale: sa catholicité et son apostolicité*, dins *Istina* 14 (1969) 53.

3. Cf. L. MARTÍNEZ SISTACH, *Naturaleza teológico-canónica de la Iglesia particular*, dins *Estudios Canónicos*, Salamanca 1988, p. 270. La Carta als Bisbes de l'Església Catòlica, adreçada per la Congregació per a la Doctrina de la Fe, sobre «Alguns aspectes de l'Església entesa com a comunió», de 28 de maig de 1992, inverteix el binomi conciliar, en base a la referència del mateix núm. 23 de la *Lumen gentium*, puix les Esglésies particulars són «formades a imatge de l'Església universal». Això possibilita pressuposar una certa prioritat a l'Església universal. La preocupació de la carta esmentada és oferir elements per a una hermenèutica correcta i completa de la «communio Ecclesiarum» del text conciliar.

Concili. L'Església universal és el *Corpus Ecclesiarum*⁴. Així, doncs, es pot aplicar de manera analògica el concepte de comunió a la unió entre les Esglésies particulars i entendre l'Església universal com a *Comunió d'Esglésies*⁵.

El decret conciliar *Christus Dominus* empra sempre el terme Església particular amb una significació unívoca, com a sinònim de diòcesi⁶. A la vegada, és l'únic document conciliar que ens dona una definició d'Església particular, incorporant-hi els elements constitutius que ofereixen els altres documents. El n. 11 defineix la diòcesi amb aquests termes: «És una porció del Poble de Déu que ha estat confiada al Bisbe perquè la pasturi amb la cooperació del presbiteri, de manera que, unida al seu Pastor i congregada per ell en l'Esperit Sant, mitjançant l'Evangelí i l'Eucaristia, constitueix una Església particular, en la qual hi ha veritablement present i operant l'una, santa, catòlica i apostòlica Església del Crist.»

¿Com regula el Codi de Dret Canònic de 1983 l'Església particular? ¿Ha estat fidel a la teologia conciliar? En la Constitució Apostòlica *Sacrae Disciplinae Leges* que promulga el nou Codi, Joan Pau II ja afirma que «entre els elements que expressen la imatge veritable i pròpia de l'Església, cal tenir en compte primordialment... la doctrina que mostra l'Església com a "comunió" i per això estableix les relacions que ha d'haver-hi entre les Esglésies particulars i l'Església universal»⁷.

1. Sistemàtica i terminologia

El Codi dedica una secció a tractar explícitament de les Esglésies particulars i llurs agrupacions⁸. És coherent amb la importància constitucional que tenen les Esglésies particulars en l'Eclesiologia del Vaticà II. Això representa una novetat respecte del Codi anterior. Així, abans de regular les institucions i els oficis diocesans, ens presenta el marc eclesiològic de la diòcesi com a tal, al servei de la qual estan aquells oficis i institucions.

4. Cf. *Constitución dogmática Lumen gentium*, n. 23, § 3. Cf. St. HILARI DE POITIERS, *In Psalm 14*, 3: PL IX 301; St. GREGORI MAGNE, *Moralia* IV 7: PL LXXV 643; A. ROUCO, *Iglesia universal-Iglesia particular*, dins *Ius Canonicum* 22 (1983) 237.

5. Cf. CONGREGACIÓ PER A LA DOCTRINA DE LA FE, *Carta als Bisbes de l'Església Catòlica sobre alguns aspectes de l'Església considerada com comunió*, n. 8.

6. Cf. Ll. MARTÍNEZ SISTACH, *Església particular en el nou Codi*, dins *Qüestions de Vida Cristiana* 126 (1985) 25; *Naturaleza teológico-canónica* 272.

7. Constitució Apostòlica, de 25 de gener de 1983.

8. Pel que es refereix a la sistemàtica del Codi de Dret Canònic en relació a la temàtica que ens interessa pot consultar-se el treball ja citat: *Naturaleza teológico-canónica* 277-279.

El Codi pren opció pel que es refereix a la distinta terminologia que apareix en el Concili respecte de l'Església particular, local o peculiar. Empra només la primera expressió i entén que aquesta significa únicament la diòcesi i d'altres circumstàncies que se li assimilien⁹.

2. Concepte d'Església particular

¿Quin concepte d'Església particular adopta el nou Codi? La resposta explícita l'ofereixen els dos primers canons que regulen en el Codi l'Església particular. El c. 368 conté dues afirmacions. La primera, profundament teològica, exposa sobre les Esglésies particulars que «en les quals i a partir de les quals existeix l'Església catòlica una i única». Com veiem, reproduïx l'eclesiologia conciliar respecte de l'Església particular¹⁰. És la principalitat teològica que tindrà present la regulació canònica sobre aquella realitat. Cal reconèixer que en situar aquesta important afirmació a l'inici mateix del tractament de l'Església particular constitueix una rellevant novetat¹¹.

La segona afirmació estableix que «són principalment Esglésies particulars les diòcesis». Aquí convé posar en relleu dos aspectes importants. En primer lloc, l'esmentada afirmació permet d'aplicar a l'Església particular la definició que dona de la diòcesi el c. 369, que comentarem més endavant. I, en segon lloc, si bé la diòcesi és una Església particular, aquesta no s'identifica únicament amb aquella. Hi ha d'altres figures assimilades a la diòcesi que són també Esglésies particulars, concretament la prelatura territorial, l'abadia temporal¹², el vicariat apostòlic i la prefectura apostòlica¹³ i l'administració apostòlica erigida d'una manera estable¹⁴.

Però no totes aquestes realitats eclesials són idènticament per igual Esglésies particulars. El c. 368 explícita una distinció entre la diòcesi i la resta d'aquelles figures, en afirmar que les diòcesis són principalment Esglésies particulars¹⁵.

9. Sobre si és més convenient el terme de «particular» o bé el de «local», pot consultar-se: LEGRAND, *La réalisation de l'Église* 158; R. PAGE, *Note sur la terminologie employée par le Code de Droit Canonique de 1983 pour parler de l'Église*, dins *Le nouveau Code de Droit Canonique* I, Ottawa 1986, p. 272; MARTÍNEZ SISTACH, *Naturaleza teológico-canónica* 279-280.

10. Aquesta mateixa fórmula apareix en la constitució dogmàtica *Lumen gentium* 23.

11. Cf. M. MIDALI, *La Chiesa particolare: prospettiva teologica*, dins *Il nuovo codice di Diritto Canonico*, Roma 1983, p. 172.

12. Cf. can. 370.

13. Cf. can. 371, § 1.

14. Cf. can. 371, § 2. L. ECHEVARRÍA, *La organización jerárquica de la Iglesia en el Nuevo Código*, dins *Temas fundamentales en el Nuevo Código*, Salamanca 1984, pp. 218-219.

15. Mons. Onclin, relator del grup de treball que preparà aquesta temàtica del nou Codi, afirma que en sentit propi i ple l'Església particular és la diòcesi, tal com ho indica *Christus Dominus* (Cf. *Communicationes*

Aquelles altres figures «són assimilades a les diòcesis, si no consta una altra cosa». Així apareix que el Codi té present aquella *relació d'analogia* que apareix en el n. 23 de la constitució conciliar *Lumen gentium*, i considera la diòcesi com l'*analogatum princeps* de l'Església particular respecte d'aquelles altres figures eclesials.

3. *Naturalesa canònica de l'Església particular*

No és propi d'un Codi donar definicions. Però respecte de la diòcesi ho fa. La definició que ofereix coincideix literalment amb la que ens dona el document conciliar *Christus Dominus*, en el n. 11, per expressa voluntat del legislador¹⁶. Transcriu el contingut del c. 369: «La diòcesi és una porció del poble de Déu, la cura pastoral de la qual és confiada al Bisbe amb la cooperació del presbiteri, de tal manera que, unida al seu pastor i aplegada per ell en l'Esperit Sant per mitjà de l'Evangelí i l'Eucaristia, constitueixi una Església particular en la qual hi ha de debó i hi actua l'Església de Crist, una, santa, catòlica i apostòlica.»¹⁷ Posem en relleu els elements constitucionals de l'Església particular.

a) *Porció del poble de Déu*

1) No una part, sinó una porció. Així el Codi evita dos possibles equívocs. En primer lloc, concebre l'Església particular com una part de l'Església una i única del Crist, com si aquesta fos un trencaclosques on cada peça sigui una Església particular¹⁸. El terme porció és molt més ric que el de part; designa una part que conserva totes les qualitats i propietats del conjunt¹⁹. I en segon lloc, armonitza amb l'opció que el legislador ha pres d'incloure en la codificació el criteri personal com excepcional respecte del territorial per a la circumscripció de les Esglésies particulars.

9 [1977] 251).

16. En la sessió del *Coetus*, celebrada del 3 al 8 d'abril de 1967, es va coincidir en emprar la mateixa definició conciliar de diòcesi: «Omnibus consentientibus, notio dioecesis in Codice introducenda ea est quae habetur in Decreto 'Christus Dominus' n. 11. Haec definitio ad litteram assumi potest, est textus inserendus in can. 1, qui de dioecesi agit» (*Communicationes* 17 [1985] 92).

17. Cf. MARTÍNEZ SISTACH, *Naturalesa teològico-canònica* 282.

18. Cf. K. RAHNER, *Quelques réflexions sur les principes constitutionnels de l'Église*, dins *Episcopat et Église universelle*, Paris 1962, p. 555; H. DE LUBAC, *Les Églises particulières dans l'Église universelle*, Paris 1971, p. 51.

19. Cf. J. HAMER, *Chiesa locale e comunione ecclesiale*, dins *La Chiesa locale*, Roma 1976, p. 29.

2) Els membres de l'Església particular són els d'una porció del poble de Déu. Si bé és cert que la definició explícita només el Bisbe i el presbiteri, prèviament es refereix a tots els membres en emprar aquella expressió genèrica de poble de Déu. També ho són, doncs, els diaques, els religiosos i els laics. Són els *Christifideles*.

La condició d'igualtat dels fidels l'ha posada en relleu el Codi en el c. 208: «Entre tots els fidels, per llur regeneració en Crist, existeix una veritable igualtat de dignitat i d'acció, per la qual tots, segons la pròpia condició i funció, cooperen a l'edificació del Cos de Crist.» Coherentment el Codi estableix un elenc de drets i deures fonamentals dels fidels. Concretament en els cc. 208-222. És la primera vegada en la història de l'Església que en un document normatiu figura una llista com l'esmentada.

El Codi regula també la condició teològico-canònica de desigualtat dels fidels. Això ho estableix el c. 207: «Per institució divina, entre els fidels hi ha dins l'Església els ministres sagrats, que en el dret reben també el nom de clergues, i els altres fidels són anomenats laics.» Cal dir que la configuració institucional de l'Església és sacramental. La *Lumen gentium* es fa ressò d'aquesta distinció constitucional en afirmar que «el sacerdoci comú dels fidels i el sacerdoci jeràrquic, diferents gradualment i àdhuc essencialment, són complementaris l'un de l'altre»²⁰. Congar parlava d'una diferenciació complementària entre els clergues i els laics.

L'ordenament canònic estableix un deure fonamental de tots els fidels envers la respectiva Església particular. El c. 209 afirma: «Que compleixin amb gran diligència els deures que tenen tan envers l'Església universal com envers l'Església particular a què pertanyen, segons les prescripcions del dret.» Així es vol evitar el perill d'una evasió ineficaç, la de sentir-se membre de l'Església universal sense sentir-se'n d'una Església particular. Això té conseqüències pastorals pels membres dels instituts de vida consagrada, en la seva inserció en la vida de la diòcesi. A la vegada demana als fidels sentir-se membres d'una diòcesi, sense quedar-se tancats en les comunitats infradiocesanes a què pertanyen.

3) *Circumscripció de l'Església particular*. ¿Les diòcesis han d'estar necessàriament circumscrietes a un territori? ¿O bé es poden erigir Esglésies particulars en base a d'altres criteris? D'entrada cal dir que tant el Concili com el Codi en emprar aquell terme de porció no l'identifiquen necessàriament amb una porció territorial. Però el Codi estableix com a norma general el criteri territorial²¹. Mons. Onclin, relator del grup de treball que elaborà aquesta temàtica,

20. Núm. 10.

21. Cf. can. 372, § 1. Cf. MARTÍNEZ SISTACH, *Naturaleza teológico-canónica* 285-288.

afirma que en el Codi el territori no és un element constituït de l'Església particular però si determinatiu²². El c. 372, en el seu paràgraf segon estableix aquesta excepció: «Allà on, a judici de la suprema autoritat de l'Església i havent escoltat les Conferències Episcopals interessades, la utilitat ho aconselli, en un mateix territori poden ser erigides Esglésies particulars distintes per raó del ritus dels fidels o per una altra raó semblant.»

b) *El ministeri del Bisbe diocesà*

El Codi adopta la teologia de l'episcopat emprada en el Concili. El Bisbe diocesà dona a l'Església particular la nota d'apostolicitat i catolicitat. Ell és membre del Col·legi episcopal «en el qual perdura contínuament el cos apostòlic»²³. El ministeri del Bisbe fa que una porció del Poble de Déu no sigui acéfala, sinó Església particular.

El Bisbe és el principi i fonament visible de la unitat de la seva Església particular. Hi exerceix la triple funció de santificar, ensenyar i regir²⁴. El Codi reproduceix la doctrina conciliar sobre l'origen sacramental de les esmentades funcions²⁵.

Pel que es refereix a la natura i a l'àmbit de la potestat del Bisbe, es fan tres afirmacions que posen en relleu la importància del Bisbe i de l'Església particular. La primera, el Bisbe té en la seva diòcesi potestat ordinària, pròpia i immediata²⁶. La segona, a ell competeix *tota* aquella potestat que cal per a l'exercici de la seva tasca pastoral²⁷. És coherent amb el contingut del n. 8 de *Christus Dominus*. La tercera afirmació exceptua d'aquesta potestat del Bisbe aquelles matèries que per dret o per una decisió del Papa són reservades a la suprema o a una altra autoritat eclesiàstica²⁸. Afegeix a les exigències de la deguda autonomia de l'Església particular l'exigència que té de comunió eclesial i que algunes matèries no siguin competència del Bisbe diocesà, sinó que queden reservades al Papa o bé als Concilis particulars o a les Conferències Episcopals. Cal dir que l'ordenament canònic postconciliar ha potenciat considerablement l'àmbit del dret particular. Tot això posa en relleu la importància que el Codi atorga a l'Església particular.

22. *N.º Communicationes* 4 (1972) 41-42.

23. Can. 336, § 1.

24. Cf. can. 375, § 1.

25. Cf. can. 375, § 2.

26. Cf. can. 381, § 1.

27. Cf. *Id.*

28. Cf. *Id.*

c) *La cooperació del presbiteri*

Íntimament vinculat al ministeri episcopal hi ha a l'Església particular el dels preveres. És important subratllar que el c. 369 parla del presbiteri com a tal. La cooperació del presbiteri té una expressió institucional i qualificada en el Consell presbiteral que el Codi -coherent amb el Concili- concep com un grup de preveres representant del presbiteri que, com a senat del Bisbe, l'ajuda en el govern pastoral de tota la diòcesi²⁹.

La porció és congregada per l'acció de l'Esperit, per la Paraula i els sagraments. L'Eucaristia és la principal manifestació de l'Església.

d) *Sacramentalitat de l'Església particular*

Podem dir que l'Església particular és com un «sagrament» de l'Església de Crist una i única. Aquella fa aquesta present i operant en un lloc determinat. D'aquesta naturalesa de l'Església particular sorgeix una doble exigència eclesiològica. La de *comunió* entre totes les Esglésies particulars entre si i amb la de Roma que presideix. Això significa la dimensió centripeta de cada Església particular, que comporta tot el que ha de ser comú a totes en la fe, els sagraments i la disciplina. L'altra exigència, *la missió*, el respecte a la pròpia idiosincràsia de cada Església particular arrelada a cada poble i cultura, perquè pugui realitzar en aquell indret la missió de l'Església de Crist. És la dimensió centrífuga o descentralitzadora, que reconeix, respecta i promou la iniciativa i autonomia de cada Església particular.

Aquesta doble exigència de comunió i de missió que té en compte la institució divina de l'Església de Crist una i única i de les Esglésies particulars, s'aplica a les agrupacions de diverses Esglésies particulars i a cadascuna d'elles.

En la secció II del llibre II del Codi de Dret Canònic es regulen «les Esglésies particulars i llurs agrupacions». Així, doncs, s'uneix al tractament i normativa sobre les diòcesis la realitat de llurs agrupacions, que segons el Codi són les províncies i les regions eclesiàstiques.

L'ordenament canònic en regular aquestes dues agrupacions de diòcesis no explicita motivacions teològiques, sinó únicament pastorals, com ara promoure una acció pastoral comuna entre diverses diòcesis veïnes i afavorir les relacions entre els bisbes diocesans³⁰. Però, en el fons d'aquestes raons hi ha una autèntica

29. Cf. can. 495.

30. Cf. can. 431, § 1.

exigència eclesiològica de la solidaritat d'unes Esglésies particulars envers les altres i l'afecte col·legial entre els bisbes que les presideixen.

El bé comú pastoral justifica la limitació de la iniciativa de cada Església particular, i així els Concilis particulars i les Conferències Episcopals poden prendre decisions legítimes que vinculen jurídicament totes les respectives Esglésies particulars. Però no es pot menystenir la legítima autonomia de cada diòcesi i així, pel que es refereix a les Conferències Episcopals, el Codi assenyala en quines matèries només poden fer ús d'aquelles decisions vinculants³¹.

Hi ha dues agrupacions d'Esglésies particulars: les províncies i les regions eclesiàstiques. Atesa la realitat diversa del nostre país, caldria caminar cap a la constitució de regions eclesiàstiques. Aquesta organització contribuiria a dinamitzar amb realisme i eficàcia la realitat alhora de comunió i d'autonomia de les regions eclesiàstiques -com és el cas d'Itàlia i de França- molt necessari a casa nostra tenint present el fet de les autonomies que deixa un conjunt de matèries mixtes a la competència de les respectives circumscripcions autonòmiques.

Lluís MARTÍNEZ SISTACH, Bisbe de Tortosa
Creuera, 9
43500 TORTOSA

31. El can. 455, § 1 estableix el següent: «La Conferència Episcopal només pot dictar decrets generals en els casos que el dret universal ho prescriu o bé ho estableix un mandat peculiar de la Seu Apostòlica concedit *motu proprio* o a petició de la mateixa Conferència.» I encara la norma canònica demana un quorum i una majoria de vots favorables a l'Assemblea Plenària molt superior al que es requereix normalment pels assumptes ordinaris: els dos terços de vots i el reconeixement de la Santa Seu (cf. can. 455, § 2).